

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Байдак Мар'яна Степанівна

УДК 94:305–055.2](477.83/.86)«1914/1921»

**Жінка в умовах війни
у світлі повсякденних практик
(на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.)**

Спеціальність 07.00.01 – Історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка.

Науковий керівник: кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Аркуша Олена Георгіївна,
Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, старший науковий співробітник
відділу новітньої історії.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Жванко Любов Миколаївна,
Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова,
професор кафедри історії і культурології,
директор Українсько-польського культурно-
освітнього центру.

кандидат історичних наук
Дядюк Мирослава Степанівна,
Львівська національна наукова бібліотека
України ім. В. Стефаника НАН України,
завідувач відділу рукописів.

Захист відбудеться 18 квітня 2018 р. о 13.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: 79000, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано 15 березня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

Шуст Р. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми полягає в потребі осмислити жіночий досвід на різних рівнях повсякденного життя в умовах Першої світової війни. Вивчення специфіки умов життя, праці й дозвілля, а також чинників, які визначали формування свідомості, поведінки, вибору ідентичностей, приватних і публічних уподобань жінок дає змогу включити в історію Великої війни людей, подивитися на війну очима сучасників. В українській історіографії Перша світова війна (за винятком кількох праць, що з'явилися з нагоди її 100-ліття) залишається в тіні Другої світової. Увага істориків зосереджена на військових, політичних і економічних питаннях. Про жіночий досвід війни спеціальних праць фактично немає. Для української історіографії таке дослідження, крім суто академічних міркувань (розширення наукової проблематики), є потрібне з огляду на сучасні події на сході України, де жінки виконують різноманітні функції (у тому числі військові) на рівні з чоловіками.

Перша світова війна, хоча була очікуваною, проте несподівано увірвалася в розмірений (особливо в Австро-Угорській монархії) ритм повсякденного життя. Світовий конфлікт застав більшість жінок у Галичині не готовими до таких випробувань. В уявленнях тогочасного суспільства переважав такий розподіл гендерних ролей, згідно з яким призначенням жінки було опікуватися родиною і домом, а чоловіка – працювати, бути захисником, виявляти громадську і професійну активність. Усупереч неготовності в той час громадської думки визнати жінок рівноправними партнерками чоловіків у всіх сферах життя, сама рація війни ніби «накидала» їм нові завдання. Після мобілізації чоловіків жінкам довелося прийняти нові сфери відповідальності: головування в сім'ї, забезпечення її всім необхідним, виробництво й суспільну працю (допомога військовим і цивільним); у деяких випадках жінки ставали в один ряд з чоловіками на фронті. Крім того, жінкам доводилося будувати власну стратегію виживання у прифронтових регіонах, поряд з солдатами різних армій, нерідко в умовах зруйнованого домашнього господарства, примусового виселення або біженства. У підсумку все це змусило жінок подивитися на власні можливості з іншого боку, а громадськість осучаснити уявлення щодо місця жінок у суспільстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідницьких тем на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка: «Громадсько-політична та професійна діяльність української інтелігенції в XIX–XX століттях» (номер державної реєстрації 0112U004043) і «Суспільно-політичні та національно-етнічні процеси на західноукраїнських землях (остання третина XVIII – XX ст.)» (0115U003557).

Мета роботи – дослідити становище, дії, ціннісні орієнтири жінок у Галичині в період Першої світової війни, з'ясувати зміни, яких вони зазнали в повсякденному житті під впливом воєнних подій, визначити роль жінок у громадській і приватній сферах, окреслити можливості самореалізації жінок,

відобразити процеси їх самоідентифікації та саморефлексії. Задум цієї роботи полягав у тому, щоб реконструювати різноманіття повсякденних практик жінок Східної Галичини під час війни, розглядаючи їх життя в усіх можливих взаємозв'язках, а також показати, що жіночий досвід не був універсальним. Жіночу історію вміщено в систему суспільно-політичних, національних, господарських і культурних реалій Галичини початку ХХ ст. Виклики, які поставали перед жінками, проаналізовано крізь призму двох бачень: жіночого й чоловічого. Дослідження проведено на стику приватної й публічної сфери. У центрі уваги – зумовлений війною жіночий досвід, творення приватного і громадського просторів, можливості жінки формувати й обирати власні життєві орієнтири, зміни в суспільних дискурсах жіночих ролей і власних самооцінок.

Головні завдання роботи полягали в тому, щоб дослідити:

- тенденції сучасної української та зарубіжної історіографії, науковий потенціал наявних джерельних матеріалів, методологічні підходи до вивчення жіночого повсякдення в період війни;

- становище жінок у сім'ї й крізь призму емансипаційних процесів напередодні Великої війни; динаміку демографічних змін протягом війни (зокрема стосовно жіночого населення);

- діяльність жінок у родині, громадському житті, на фронті, а також дилеми й перешкоди, які поставали перед ними у цих просторах повсякдення; зміни приватних і суспільних ролей жінок, що були зумовлені воєнними обставинами;

- залежність жіночого повсякдення від військових, політичних, економічних, суспільних, культурних процесів; формування під впливом війни нових поглядів на жіноцтво й уявлень жінок про себе у зв'язку зі зміною суспільного становища;

- вплив війни на жіночу ідентичність, світогляд і творення повсякденних цінностей, розуміння жінками воєнного часу і простору;

- способи комунікування сімей в умовах роздільного життя; зміни у взаєминах між дружинами і чоловіками; ставлення до ціннісних переконань і повсякденних турбот партнерів;

- бачення світового конфлікту в літературних і мистецьких творах, авторами яких були жінки; образ жінки в чоловічих текстах і творах мистецтва.

Об'єктом дослідження є повсякдення жінок – дружин, матерів, домогосподарок, вдів, громадських активісток, військовичок – в умовах Першої світової війни. Основна увага зосереджена на життєвих стратегіях українок. Образи представниць інших національностей, передусім польок, представлені тією мірою, яка була необхідна для пояснення ширших контекстів. Опрацьований у дисертації матеріал стосується жінок, які мали певний рівень освіти й залишили писемні матеріали.

Предметом дослідження стали суспільні ролі та щоденні обов'язки галицьких жінок у переддень війни, дії жінок у війні (зокрема родинні обов'язки, громадська і військова діяльність), жіночі образи війни (зокрема патріотизм і обов'язок, життя і смерть, час і простір, поняття *Дому*), гендерні взаємини в

особових джерелах, відображення жіночих образів у художній літературі й візуальному мистецтві.

Хронологічними рамками роботи є 1914–1921 роки, тобто від початку Першої світової війни до Ризького мирного договору, який, по суті, завершив для українців період війни і пов'язаних з нею змагань за національну державність. Початок і закінчення війни жінки не пов'язували з офіційними датами. Початком ставала мобілізація чоловіків до війська, першими пострілами, раненими і вбитими. Дехто опинявся поза межами реальних воєнних обставин, тому війну розуміли з відстані, через повідомлення у пресі, чутки. Закінчення світового конфлікту пов'язували з поверненням чоловіків додому. У випадку галичан останні поверталися в 1921 р.

Територіальні межі охоплюють частину австрійської провінції – Східну Галичину – з чисельною перевагою українського населення. Ця територія під час війни двічі (повністю і частково) перебувала під російською окупацією, пережила повернення австрійської влади, а потім стала ареною польсько-українського збройного конфлікту за національну державність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- комплексно досліджено повсякденні практики жінок Східної Галичини в умовах Першої світової війни;

- введено до наукового обігу й опрацьовано нові й недостатньо досліджені раніше архівні та музейні джерела, детально опрацьовано періодичні видання воєнного часу, що дало можливість різнобічно реконструювати жіночі досвіди;

- висвітлено становище й дії жінок у родинному колі, громадському і професійному житті, на фронті;

- визначено і розкрито світоглядні уявлення жінок про патріотизм, обов'язок, життя, смерть, час, простір; досліджено еволюцію значення *Дому* як місця самоідентифікації жінок;

- виокремлено моделі сімейних відносин, які вибудовувалися в межах довготривалої розлуки; простежено еволюцію поведінки жінок у сім'ях, що жили роздільно;

- проведено комплексний аналіз художньої літератури, мистецьких творів, пісень, поезії й візуальних історичних джерел (фотографій, карикатур, листівок) і представлено найбільш видимі в них образи жінок.

Уточнено:

- методологію дослідження воєнного повсякдення, що ґрунтується на міждисциплінарному й антропологічному підходах;

- біографічні відомості про діячок досліджуваного часу;

- відомості про діяльність організацій і товариств, які були створені жінками або в роботі яких жінки брали участь;

- статистичні дані, які стосуються жінок (чисельності, смертності тощо);

- внесок жінок у зумовлені війною процеси емансипації суспільства.

Набули подальшого розвитку твердження про те, що:

- Перша світова війна стала вагомим чинником жіночої емансипації;

– громадсько активні жінки відіграли значну роль у творенні новочасного суспільства.

Практичне значення дослідження полягає в подальшому використанні матеріалів і висновків при підготовці монографії про повсякденне життя жінок. Робота може бути використана при розробці лекційних курсів для студентів вищих навчальних закладів, навчально-методичних посібників з гендерної історії, історії України ХХ ст. Вивчення міжособистісних стосунків відкриває перспективи для реконструкції різних аспектів інтелектуальної історії – як історії не тільки самих ідей, а також їх творців. Отримані результати й методологічні підходи можна використати для вивчення повсякдення жінок і чоловіків різних національностей, з метою порівняння поведінки, стратегій життя / виживання людей різних соціальних груп. Тема жіночого повсякдення і війни є частиною ширших дослідницьких питань (як-от жінка й політика, жінка й економіка, жінка й суспільство), які можна вивчати на підставі отриманих результатів.

Методологічною основою дисертації є гендерний підхід, який передбачає дослідження політичних, соціальних, економічних, повсякденних процесів з точки зору обох статей і спрямований на подолання однобічної інтерпретації суспільних процесів. Дослідження проведено на стику історії й культурології. У роботі залучено методологічні підходи з різних дисциплінарних сфер: історії повсякденного життя, жіночої історії, соціальної та культурної антропології, соціології, мистецтвознавства, культурології, воєнної психології. Використано такі методи: біографічний, порівняльно-історичний (компаративний), історичної реконструкції, дискурс-аналізу. Методи історичного аналізу, синтезу, синхронного висвітлення історичних подій та явищ дали змогу проаналізувати питання цілісно й багатомірно. Залучено мікроісторичні підходи, що дало змогу перенести наголос з лінійного опису подій на вивчення структур жіночого повсякдення в контексті воєнних реалій. Поєднання проблемних (нетипових) і звичних (повсякденно-традиційних) ділянок «конструювання щоденності» показало, як жінки бачили буденність і вирішували проблемні ситуації.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи представлено на міжнародних та всеукраїнських конференціях, симпозіумах, семінарах, а саме: «Перша світова війна в історії і культурі Росії і Європи» (Калінінград, 2013 р.), «Західно-Українська Народна Республіка. До 95-річчя створення» (Івано-Франківськ, 2013 р.), Історико-бібліографічний семінар при Науковій бібліотеці ЛНУ ім. І. Франка (Львів, 2014 р.), «Жінка в Галичині 1772–1918. Простір приватний – простір громадський» (Чудець, 2014 р.), «International Youth Meeting: Europe of Youth, Europe of Peace» (Вапenne–Краків, 2014 р.), «Сестри по обидві сторони Збруча: історичний досвід жіноцтва Галичини та Наддніпрянщини» з нагоди 125-річчя з дня народження Ольги Басараб (Львів, 2014 р.), «Українське питання в Першій світовій війні: джерельна база, археографія, історіографія» (Київ, 2014 р.), наукова конференція студентів, аспірантів та молодих учених (Київ, 2015 р.), «World War I in Central and Eastern Europe» (Перемишль, 2015 р.), «Історія, яка нас об'єднує» (Львів, 2015 р.), «Українство в контексті світових

цивілізаційних процесів» (Київ, 2015 р.), «Адвокатура України: минуле і сучасність» на пошану адвоката, президента України в екзилі Степана Витвицького (Львів, 2015 р.), Міський семінар Центру міської історії (Львів, 2016 р.), «Urban Experiences of the Great War in Eastern Europe» (Львів, 2016 р.), «Dom – Codziennosc i Święto». III Międzynarodowa konferencja naukowa z cyklu «W kręgu rodziny epok dawnych. Rytmu życia, rytmy codzienności» (Краків, 2016 р.), авторські екскурсії в межах виставки «Велика війна 1914 – ...: Індивідуальний та глобальний досвід» (Центр міської історії, Львів, 2016 р.), «Досліджуючи минуле: методологічне оновлення історіографії в Україні» (Київ, 2017 р.), «Гендер у революції, війні та миробудуванні» (Одеса, 2017 р.), III Конгрес іноземних дослідників історії Польщі (Краків, 2017 р.), «Women and World War I» (Любляна, Горіція, 2017 р.), а також під час наукового стажування на факультеті «Artes Liberales» Варшавського університету (2016 р.).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладені в 15 статтях і 5 тезах доповідей на конференціях, з них п'ять опубліковано в українських фахових виданнях, чотири – у закордонних, дві (з них одна у співавторстві) – у колективних монографіях.

Структура та обсяг дисертації. Структура дослідження визначена його метою і завданнями. Робота складається з вступу, шести розділів (які поділені на 21 параграф), висновків, списку використаних джерел і літератури в 727 позиціях, додатків. Загальний обсяг дисертації 534 сторінок, з них 200 сторінок основного тексту (з посторінковими посиланнями).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і структуру теми, окреслено мету, завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні й територіальні межі, розкрито наукову новизну і практичне значення дисертації, наведено інформацію про кількість публікацій та апробацію результатів дослідження.

У **першому розділі «Історіографія, джерела та методологія дослідження»** окреслено методологічні засади, що їх застосовують українські й зарубіжні науковці у вивченні жіночої історії й воєнного повсякдення, охарактеризовано історіографічну й джерельну бази дослідження. У **підрозділі 1.1. «Історія жінок і воєнне повсякдення як напрями історичних досліджень»** визначено методологічний і понятійний апарат роботи, проаналізовано український і зарубіжний методологічний досвід вивчення жіночого повсякдення під час війни. Такий підхід зумовлений браком в українській історіографії достатньої кількості досліджень про повсякдення людей (зокрема жінок) в екстремальних умовах війни. Ця дослідницька ситуація цікава тим, що воєнний і військовий досвід жіноцтва в ХХ ст. майже повністю накладалися: після війни жінки поверталися до мирного життя, і здобутий військовий досвід рідко мав продовження. Історія жінок і воєнне повсякдення в Україні стають самостійним і популярним напрямом

досліджень. Історія повсякдення жінок на війні зосереджується на індивідуальних досвідах зіткнення жінок з критичними обставинами. Дослідження під таким кутом зору дало змогу виявити не тільки об'єктивну сферу існування людини, а й сферу її суб'єктивності, змалювати картину того, як детерміновані укладом повсякденності вчинки жінок впливають на хід історії.

У підрозділі 1.2. «Історіографічний огляд» окреслено напрями наукового вивчення досліджуваної проблематики за тематичним принципом. В українській історіографії жіноче повсякдення під час Першої світової війни і в перші повоєнні роки є маловивчене, але набуває популярності. Цієї тематики у своїх розвідках торкалися М. Богачевська-Хом'як, О. Маланчук-Рибак, Л. Жванко, М. Дядюк, О. Бежук. Важливими для цього дослідження і такими, що розкривають жіночу історію в різних життєвих ситуаціях і образах, є праці О. Кісь, М. Гавришко, І. Черчович. Чоловіки-історики зазвичай оминають тему жіночого повсякдення (винятком є праці О. Павлишина). Загалом історіографія Великої війни в Україні зводиться до мілітарних (історія УСС/УГА), політичних, рідше економічних питань. Жіночий досвід представлений крізь призму громадської й благодійної діяльності. Гендерні студії, а також проблематика жінки на війні й пов'язані з нею дослідницькі моделі та інтерпретації прийшли в українську історіографію головно з Заходу. Аналіз робіт закордонних дослідників (К. Сераковської, А. Конопки, К. Цибульської, А. Новаковської, А. Нефеловської, А. Цеслікової, М. Хілі, Н. Галлес, С. Грейзел, Е. Шіптон, Б. Девіс, В. Ньюман, Л. Едлінгтон) відкрив можливості для залучення різних методологічних підходів і представлення жіночого досвіду з різних перспектив – особистої, суспільної, політичної, економічної, військової тощо.

У підрозділі 1.3. «Джерела та способи їх дослідження» проаналізовано джерельну базу та способи її залучення в роботі. Використані джерела зберігаються в архівах і рукописних відділах бібліотек у Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Перемишлі, Кракові, Варшаві, Вроцлаві, Відні, у приватних колекціях і краєзнавчих музеях. У дисертації проаналізовано різні групи джерел: офіційні акти, дані статистики, особові матеріали (листи, щоденники, спогади), публікації преси, художню літературу й візуальні матеріали (картини, фотографії), – що дало змогу відтворити досвід жінок у роки війни цілісно. Кожна джерельна група характеризується можливостями й обмеженнями. Авторами текстів були жінки й чоловіки, які мали певний рівень освіти і залишили писемні згадки про війну. Приватні тексти відображали життя родин галицьких інтелігентів, рідко торкалися тем села. Досвід селянок частково розкривала преса, але ці замітки наголошували на труднощах, з якими стикалися жінки, уникали опису повсякдення й емоцій. Візуальні матеріали стали самостійним джерелом дослідження і показали консервативні уявлення про жіночі образи на війні – вірної дружини, матері й господині. Тематика роботи знаходиться на міждисциплінарному стику історії та культурознавства, що зумовило використання як загальнонаукових, так і спеціальних історичних методів і принципів гендерних студій.

У другому розділі «Жінка в Галичині на початку ХХ століття: суспільні ролі та щоденні обов'язки» відображено зміни в кількості жіночого населення; соціальне становище жінок та їх місце в сім'ї; висвітлено процеси емансипації та їх взаємодію з традиційним сімейним статусом жінок. У підрозділі 2.1. «Жінки у світлі статистики» показано динаміку чисельності жіночого населення в Галичині за матеріалами переписів 1910 і 1921 рр. Точну кількість жінок у Східній Галичині під час війни з'ясувати складно, вона постійно змінювалася у зв'язку з примусовими виселеннями або добровільними міграціями – від лінії фронту. Відомо, що напередодні війни в Галичині проживало 4 087 497 жінок і 3 941 890 чоловіків. Після війни жіноче населення також переважало. У розрізі повітів на 100 чоловіків припадало в середньому близько 110 жінок.

Про становище жінок у галицьких родинах напередодні Першої світової війни йдеться в підрозділі 2.2. «Жінка в сім'ї». До війни жінкам зазвичай відводили місце покірних дружин, матерів і господинь. У родинах інтелігенції на жінок покладали відповідальність за громадську діяльність і допомогу в професійних справах чоловіків. Сімейність визначала статус у суспільстві. Одруження було необхідним елементом «нормального» життя. Позицію жінок у родині обговорювали в політичному просторі. Русофіли з консервативних позицій бачили призначення жінок у домашній сфері, а народовці відстоювали їх право на освіту й саморозвиток. Замкненість домашнім простором, чоловіком і дітьми стала причиною розгубленості й безпорадності жінок на початку війни.

Підрозділ 2.3. «Процеси емансипації» розкриває набуття жінками на початку ХХ ст. громадянських прав. В українському суспільстві це явище відбувалось як наслідок віддалених західних і ближчих польських взірців. У різних національних середовищах жіноче питання виникло в контексті появи нових еліт, які орієнтувалися на зміну суспільства. Жіночий поступ мав політичне забарвлення і залежав не так від самих жінок, як від емансипаційного розвитку всього суспільства, яке контролювали чоловіки. Жінок, які відстоювали емансипаційні процеси (право на освіту, вибори, працю), було небагато. До них входили вихідці з родин інтелігенції, які мали відповідний соціальний статус, матеріальне забезпечення та від яких очікували публічності. Війна стала своєрідним примусом до нової, ширшої хвилі емансипації.

Про зміни гендерних ролей, військову, громадську і приватну сфери йдеться в третьому розділі «Дії жінок у війні». На підставі особових джерел, жіночих і чоловічих текстів, реконструйовано образи жінок, що були сформовані українцями Галичини під впливом війни. У підрозділі 3.1. «Родинні обов'язки» охарактеризовано повсякденну діяльність селянок і містянок на користь сімей. Родинні обов'язки (матеріальні, моральні, поведінкові), які з'явилися з початком війни, часто не співпадали з можливостями. Була відмінність між селянськими і міськими родинами, які жили в різних освітніх, культурних, матеріальних просторах. Під час війни жінки виступали захисницями родин, але самі не були захищені сім'єю/суспільством від насилля. Життя інтелігенток визначали не

тільки обов'язки, як це було в селянок. Жінки пробували реалізовувати власні амбіції, чоловіки толерували їх вибір, якщо це не шкодило репутації сім'ї.

У підрозділі 3.2. «Громадська діяльність» йдеться про добровільну діяльність жінок на користь військовиків і цивільного населення в таких організаціях, як «Жіноча громада» (з 1917 р. «Союз українських жінок» або «Союз українок»), «Самаритянська поміч», «Український горожанський комітет», «Червоний хрест», «Комітет помочі вдовам і сиротам, жертвам війни», «Жіночий комітет допомоги раненим жовнірам у Відні». Завдання активних жінок щодо військових полягало в наданні матеріальної, медичної й моральної підтримки. З іншого боку, була необхідність підтримувати дружин і дітей тих, хто був на фронті. Активістки також зіткнулися з новим явищем – військовими вдовами і сиротами. До потребуючих належали й інші категорії населення, які не втратили рідних, але через економічну скруту не мали змоги забезпечити себе найнеобхіднішими продуктами харчування. Актуальною залишалася освітньо-культурна діяльність, однак брак кадрів і часу не давав змоги займатися нею системно й осмислено. Громадська діяльність жінок охоплювала різні сфери, не мала чітких територіальних і національних меж. Аби працювати для народу, від жінок не вимагали обов'язкової участі в допомогових товариствах, а навпаки – заохочували індивідуальні ініціативи, оцінюючи їх за конкретним результатом.

У підрозділі 3.3. «Жінка на війні» охарактеризовано мотиви, настрої, особливості поведінки жінок на фронті. Місце жінок на передовій проаналізовано в контексті «внутрішньої емансипації» й подолання упереджень щодо попередніх традиційних поглядів чоловіків, які обмежували сферу жіночої реалізації сім'єю і домом. Історія жінок-українок з фронту – це сукупність індивідуальних історій; кожна з них мала власний досвід війни, власні мотиви (які спонукали брати до рук зброю, служити розвідницею чи бути медсестрою) й результати. Встановлено прізвища 37 українок, які були у війську, однак не всі з них воювали. Військо і фронт давали добрий досвід життя в чоловічому середовищі, але не розв'язували питання, де в ньому має бути жінка. Після війни жінкам з фронту довелося повернутися до старих і нових (породжених суто війною) проблем.

Четвертий розділ «Жіночі образи війни» розкриває світогляд жінок, уявлення про патріотизм і обов'язок у екстремальних умовах життя, зміни (порівняно з мирним часом) у баченні жінками життя й смерті, часу і простору. Підрозділ 4.1. «Патріотизм і обов'язок» описує національну й щоденну самоідентифікацію жінок та їхні уявлення про межі «свого», «чужого», «ворога». Під час війни жінки прийняли на себе подвійну роль, що стало проявом патріотизму й обов'язку радше перед локальною спільною, до якої вони себе відносили, аніж перед державою, до складу якої входила їхня місцевість. Жінки робили все, що потрібно, тоді як чоловіки виконували особливі завдання воєнного часу, що їх вважали конче необхідними для «порятунку світу». Уявний обов'язок захоплював жінок, бо давав змогу на деякий час позбутися страхів і переживань. Жінки з розвинутою національною ідентичністю розуміли, що лише кропітка щоденна праця в «малій батьківщині» може наблизити реальність «великої

батьківщини». Завдання, яке покладали на галичанок, зводили до поширення національних ідеалів у всіх можливих сферах. Поняття «малої батьківщини» співдіяло з поняттям «місцевого патріотизму».

Розуміння життя і смерті реконструйовано в *підрозділі 4.2. «Життя і смерть»*. Жінки практично не роздумували про життя на війні у філософських категоріях. Для них воно мало реальні буденні виміри – питання, що їх треба було вирішувати щодня. Війна увиразнювала контрастність життя і смерті й водночас упритул підводила жінок до твердження, що кордони між буттям і небуттям виявилися занадто примарними, майже умовними, і могли зникнути будь-якої миті. Страх перед смертю зазвичай був більшим там, де були вищими освіченістю жінки та рівень її добробуту, а ставлення до смерті залежало від того, яке місце вона займала в системі цінностей як всього суспільства, так і окремої людини в ньому, її суб'єктивного сприйняття феномену смерті. Життя набувало більшої цінності під кінець війни.

У *підрозділі 4.3. «Час і простір»* йдеться про відчуття часу й місця як важливих елементів самоідентифікації жінок. У повсякденній практиці війни час і простір спеціально не осмислювали. Жінки не мислили категоріями абстрактного часу і простору, їх завжди пов'язували з конкретними подіями і місцевостями, людьми тощо. Для жінок війна не мала чітких хронологічних меж. Ситуацію війни вони сприймали переважно як теперішнє-минуле, яке повинно врешті-решт закінчитися. Війна давала новий досвід і формувала горизонти очікувань. Пережите швидко ставало минулим, осідало в пам'яті (спогадах), натомість реальним повсякденням ставали спрямовані в майбутнє очікування.

Підрозділ 4.4. «Поняття Дому» характеризує уявлення жінок про дім як місце самореалізації й свободи. Жінки мали декілька уявлень про дім. У межах місця проживання вони реалізовували себе як матері (стосовно дітей), дружини (у випадку, якщо чоловіка не мобілізували до війська) чи господині. Будівля не була простором користування лише жінок, оскільки в прифронтових регіонах її доводилося ділити з солдатами різних армій. Попри побутові незручності, яких завдавали сторонні люди, дім вважали простором, де можна уникнути небезпек, заховатися від загроз навколишнього світу. Дім набував значення як місце для «своїх», яке треба оберігати від «чужих». Галицькі жінки були прив'язані до власних будівель, інколи під час обстрілів ніяк не хотіли їх залишати. Війна створила нове означення – «переміщений дім», який став реальністю для бездомних чи примусово переміщених людей.

П'ятий розділ «Гендерні взаємини в особових джерелах» розкриває моделі сімейних відносин трьох пар на тлі воєнних подій за матеріалами приватного листування. У *підрозділі 5.1. «Листи як «місце» (від)творення сімейних стосунків»* проаналізовано специфіку приватних листів воєнного часу. Війна призвела до «буму листів» між домом і фронтом. Кожен з них мав свою історію написання, відправлення/доставки і читання. Попри різні емоційні, стилістичні, сюжетні, мовні тони, листи з фронту і на фронт мали спільне завдання – об'єднати рідних людей. Кожні сімейні стосунки під час війни були особливими, з різними

принципами, переконаннями і звичками в основі. Різні подружжя творили власний світ цінностей залежно від рівня освіти, професійної підготовки, соціального становища, віросповідання, громадської позиції, сукупності ментальних, спадкових рис, якостей характеру. У листах творилися унікальні досвіди приватного (часто інтимного) життя. Сім'ї мусили підпорядкувати життя до потреб війни, мовчати про наболіле, говорити про буденне (іноді несуттєве).

Підрозділ 5.2. «Листування Ольги Басараб (Левицької) та Дмитра Басараба» показує стосунки пари, яка щойно одружилася. Війна стала складним випробуванням у тому плані, що їм доводилося пізнавати один одного на відстані; війна завадила їй організації спільного побуту. Тривала розлука і відсутність живого спілкування стали підставою для утвердження в пари рівноправних стосунків, де обоє приймали бажання й потреби один одного. Листи подружжя Басарабів містили мало побутових відомостей, натомість були насичені сподіваннями на щасливе спільне життя. У листах є чимало повторів інформації. Подружжя не завжди догоджало один одному, кожен мав свої погляди на ту чи іншу ситуацію, тому відстоював їх незалежно від реакції партнера. Ольга і Дмитро не боялися конфліктів, а намагалися їх вирішити. Вони старалися не обтяжувати відносини зобов'язаннями, заборонами. Кожен мав реальну чи уявну свободу вибору. Дмитро не хотів бути авторитарним чоловіком, одночасно бажав турботи з боку дружини. Ольга прагнула поєднати приватне з публічним. Втративши Дмитра, вона реалізувала себе як емансипована жінка.

Підрозділ 5.3. «Кореспонденція Іванни Блажкевич» відображає ситуацію жінки, яка намагалася поєднати діяльність у публічній і приватній сферах, що посприяло формуванню в сім'ї партнерських відносин. Фрагментарне листування Івана та Іванни Блажкевичів під час війни лише частково відображає стосунки, які склалися в сім'ї. Через довготривалу розлуку в сім років важко говорити про спільні погляди подружжя, або про те, який вплив вони мали один на одного. Війна, забравши чоловіка на фронт, дала жінці почуття свободи. Іванна Блажкевич, яка на початку війни не приховувала страху перед подіями і була зосереджена на домашньому господарстві, невдовзі вийшла за межі домашньої проблематики. У чоловічому просторі їй було відведено вторинну роль. Право на першість доводилося відстоювати в запереченні традиційних норм. Блажкевич була виразницею настроїв незначної частини українських жінок, яких не задовольняли старі, патріархальні відносини. Емансипованість як жінки та безпосередня участь у боротьбі за українську державність зробили Блажкевич впевненою, різкою і категоричною. Як сприймав після повернення додому чоловік нову позицію дружини – невідомо. Однак подальше життя свідчить про те, що проукраїнські настрої обидвох дали змогу продовжувати спільне життя.

Про традиційні для галицького суспільства відносини «домінуючого» чоловіка і «підлеглої» дружини йдеться в *підрозділі 5.4. «Листи Осипа Маковея до дружини Ольги Маковей (Кордуби)»*. Листи О. Маковея до дружини здебільшого відображають його погляди на подружнє життя. Зміст повідомлень свідчить про те, що листи були не лише засобом донести звістку про себе, а що

Маковей дорожив стосунками з дружиною і не хотів засмучувати її через примусову відсутність. Навіть на відстані чоловік намагався залишити за собою статус голови родини. Матеріальне забезпечення сім'ї він уважав своїм головним обов'язком. Маковей старався підтримувати дружину порадами, прагнув бути турботливим чоловіком, який дбає про здоров'я дружини. Важко сказати, як ставився Осип до виховання доньки Марії. Через службу чоловік не міг впливати на формування певних якостей, навичок, характеру доньки. Найбільше його турбувала освіта доньки, відповідальність за яку він переклав на дружину. Дуже скупі оповіді про професійну діяльність можуть свідчити про те, що чоловік не хотів змішувати приватне з публічним. На думку Маковея, війна і тривала розлука погано впливали на подружні взаємини, тому він закликав до терпіння, спокою й розсудливості.

У шостому розділі «Воєнні будні та художня уява» на основі аналізу творів галицьких письменників/-ниць відтворено внутрішній світ жінок, їх бачення буденного життя в критичних ситуаціях, ставлення до життя і смерті, вірності та зради; показано ціннісні орієнтири жінок у Галичині в період війни; охарактеризовано реальні й символічні образи жінок війни в образотворчому мистецтві та фотографіях; представлено відображення спектру жіночих образів у піснях і поезії. У підрозділі 6.1. «Жіночі тексти» проаналізовано прозу Н. Кобринської, К. Гриневич, О. Дучимінської, О. Кобилянської. Героями творів були люди різної статі, віку, соціального статусу й рівня освіти. Авторки намагалися показати, що світовий конфлікт одночасно зрівняв, об'єднав і роз'єднав людські долі. Найважливішою цінністю для них було людське життя і право на вільний вибір у будь-якій ситуації. Практично з усіх творів видно, що життя солдата на фронті й жінки вдома були взаємопов'язані; вони мали спільні переживання, хоча проживали однакові ситуації по-різному. Письменниці вважали війну корисною для звільнення від залежностей і подальшої емансипації.

Підрозділ 6.2. «Чоловічі тексти» показує розмаїття підходів до зображення жінок. Чоловіча проза представляла жінок як об'єкт, а почасти й необхідний елемент чоловічого життя. Тип жінки як об'єкта суспільного життя, який утверджувався в тогочасній українській літературі, відрізнявся від попереднього ідеалу жінки. Галицькі письменники відображали біль, відчай і розпач жінок, мотиви «межового» безсилля, низьку ціну життя в умовах «світового хаосу». У багатьох творах письменники намагалися представити ідеалізований образ жінки. Попри індивідуальний характер жіночого ідеалу, письменників захоплювали жіноча відданість, здатність до самопожертви, терплячість. Образ справжньої жінки нерозривно пов'язаний з сім'єю, дітьми й домом. Письменники змальовували типовий образ матері, яка втрачала (не завжди фізично) синів через війну. Водночас у творах присутній мотив жіночої зради, яку автори здебільшого засуджували, навіть якщо для жінки такий крок був єдиним способом вижити.

У підрозділі 6.3. «Жіночі образи війни у мистецтві» проаналізовано жіночу тематику в мистецьких творах чоловіків і жінок, карикатурі, візуальній рекламі, фотографіях. Візуальні мистецькі образи українок використовували для

моделювання поведінки жінок з стрільцями. Через картини, листівки їх заохочували надавати матеріальну й психологічну підтримку, бути вірними дружинами, задля яких чоловіки йдуть на фронт. Жінок вчили, як поводитися з чоловіками на фронті, але не показували, що вони мають робити під час війни вдома чи в громаді, які поведінкові моделі приймати у спілкуванні з «чужими»; дуже рідко коригували їх національні /релігійні вподобання; не заохочували до активної життєвої позиції. Українське галицьке мистецтво залишало жінок на старих суспільних позиціях і не проектувало їх активності в майбутнє. Навіть емансипована О. Кульчицька дивилася на жінок у роки війни як на знедолених і зневірених людей, які не мають майбутнього. У малярстві українок асоціювали зі стражданням, руйнуванням, очікуванням, жертвністю й покірністю. Трохи інший ракурс подають фотографії. Хоча більшість з них постановочні, однак вони показують жінок як особистостей, які контактували між собою (з чоловіками, дітьми), займалися господарством, торгівлею, організовували вільний час (зокрема прогулянки, творчі вечори), стикалися з різними, невідомими раніше, життєвими обставинами.

У підрозділі 6.4. «Жіночі образи у фольклорі, поезії та піснях» йдеться про інтерпретації жіночих образів в усній авторській і народній творчості. Тема жінки в словесній літературі була інструментальною. Кожен автор через вірш, пісню чи анекдот передавав власне бачення місця жінок під час війни. Популярність того чи іншого тексту серед населення (її можна визначити через кількість народних інтерпретацій) показувала силу і межі впливу на людей і прийняття ними поглядів автора. Поети й піснярі формували уявлення та поведінку в політичній, суспільній і сімейній сферах. Образи дівчат, дружин і матерів, які зі сльозами відправляли чоловіків на фронт, мали підбадьорювати останніх. Таким чином для чоловіків формували мотив, задля якого вони могли віддати життя. Жінки мали підтримувати політичні погляди чоловіків і брати участь у суспільному житті, матеріально допомагаючи солдатам. Інтимні контакти з чужоземцями розцінювали як зраду народу (а не лише чоловіка) і карали фізично. У сімейних відносинах від жінок вимагали послухності й вірності, натомість чоловікам «дозволяли» мати стосунки на стороні безкарно. Усю відповідальність за наслідки таких стосунків покладали на жінок. Піснярі й поети творили в контексті війни образ українки, яка мала підкорятися чоловікові.

ВИСНОВКИ

У висновках узагальнено результати дослідження, викладено основні положення, які виносяться на захист.

1. Повсякдення українок-галичанок під час Першої світової війни і в перші повоєнні роки характеризував широкий спектр досвідів, уявлень про себе і людей навколо, подій на фронті й у тилу, почуттів, життєвих стратегій. Для жінок (незалежно від національності, рівня освіти, віку, сімейного статусу) війна стала

потрясінням, водночас вона відкрила можливості для самореалізації. Велика війна дала сильний поштовх до емансипації жінок, але рівень і результати цього вивільнення від залежностей були різними. Найважливішими викликами, які тоді з'явилися перед жінками, були: як поєднати громадське життя з сімейним, узгодити обов'язки дружини з прагненням до особистої реалізації, а бажання свободи з материнством.

2. Дисертація виконана в руслі таких дослідницьких напрямів, як жіноча історія, історія повсякдення й воєнна історія. Вивчення жіночого повсякдення крізь призму подій Великої війни є новим в українській історіографії. Робота базується на думці про те, що жінки були активною дійовою силою суспільних перетворень. У дисертації використано й культурологічний підхід. Запропоновано визначення таких понять, як «жіноче воєнне повсякдення», «воєнний гендер», «жіноча воєнна адаптація». Воєнне повсякдення галичанок реконструйовано на основі приватних текстів, офіційних джерел, матеріалів преси, художньої літератури, візуальних джерел, які зберігаються в бібліотеках, архівах, музеях, приватних колекціях Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Вроцлава, Варшави, Кракова. Таке поєднання дало змогу показати досвід жінок з різних перспектив – публічної й приватної, жіночої й чоловічої.

3. Через брак статистичних даних і значні переміщення населення встановити демографічні зміни, які під час війни стосувалися винятково жінок, доволі складно. У Галичині (як австрійській провінції) в 1910 р. проживало 8 029 387 осіб, з них у східній (українській) частині краю – 5 336 177 (66,5 %), а в західній (польській) – 2 693 210 (33,5 %) осіб. У статевому розрізі це було 4 087 497 жінок і 3 941 890 чоловіків. Ці дані відображали загальноавстрійську ситуацію, де жінки (як показують усі переписи) становили близько 51 % населення. Після війни жіноче населення також переважало. Майже в усіх місцевостях Галичини на 100 чоловіків припадало близько 110 жінок.

4. Якщо на самому початку ХХ ст. галичанки були зорієнтовані, головним чином, на заняття господині дому (дружини й матері), тобто були обмежені домашнім простором, то війна відкрила значно ширші можливості й потреби для діяльності – до родинних обов'язків додала громадську роботу і навіть службу у війську. Все ж більшість жінок залишилися на традиційних позиціях: опікувалися домашнім господарством, доглядали дітей і літніх батьків, турбувалися про чоловіків на фронті. До роботи в благодійних товариствах долучалися переважно дружини інтелігентів, які мали відповідне матеріальне забезпечення і рівень освіти. Безпосередньо на фронті було небагато жінок. Так, вдалося з'ясувати, що у складі різних підрозділів УСС служили 37 українок, які виконували бойові та допоміжні (зокрема медичні) функції.

5. У своїх намірах громадські діячки й військовички найчастіше стикалися з нерозумінням з боку родини і громади. Їм доводилося переборювати внутрішні сумніви і долати зовнішні тиски: відповідати на очікування рідних, товаришів, громади. Військова активність жінок була зумовлена бажанням «присоромити» чоловіків і спонукати їх до більшої жертвності. У чоловіків активність жінок

поза домом викликала побоювання, що після війни вони не захочуть повернутися до ролей мирного часу. Деякою мірою це побоювання (зважаючи на розвиток жіночого руху в міжвоєнний період) справдилося.

6. Війна вимагала від жінок бути діяльними. Жіноча активність (або звичайна зайнятість) була важливою як для самих жінок, так і для суспільства загалом. Робота давала можливість позбутися «чорних думок», зосередитися на порятунку себе й родини. Такої позиції дотримувалася більшість жінок. Для інших зайнятість була способом самореалізуватися, підважити громадську думку про «довгий волос, а короткий розум», звільнитися від традиційних обмежень, сформувані власні життєві наміри. Такі жінки вели війну наче всередині себе, бо йшлося про «іншу особистість», яка долає патріархальні перепони. Воєнне повсякдення сприяло цьому, бо виявляло слабкі місця в суспільній організації.

7. Війна виразніше поставила перед галичанками питання ідентичності. Це стосувалося насамперед національного вибору (особливо в період українсько-польського протистояння), підтримки чи відмови від чоловічого рішення воювати за Австро-Угорську монархію (навіть у складі Українських січових стрільців), а в повсякденному житті це означало вибір національно-культурного середовища на майбутнє. Цьому сприяло перебування між солдатами різних армій, що давало змогу вибудувати межі «своїх», «інших» і «чужих». Жінкам доводилося визначитися не тільки щодо родинних, а й національних обов'язків. Однак патріотизм під час війни мав не тільки національний вимір.

8. Під час війни багато жінок зіткнулися з новими для себе життєвими ситуаціями: бомбардуванням, смертю, виселенням, голодом, страхом. Вони були змушені визначати поведінкові моделі на випадок зіткнення з такими обставинами. Рішення залежали від особливостей характеру жінки, уміння не боятися критичних ситуацій, іноді попереднього досвіду. Поведінка коливалася від паніки до спокою і намагання вирішити проблему, що склалася. Важливим для життя в умовах війни було відчуття часу (його пов'язували з конкретними подіями, територіями й людьми) і простору. Жінки поєднували себе з різними просторами: локальними (місце проживання) і ширшими (край, держава). Особливого значення набував *Дім*, де жінки ставали головними захисницями.

9. Сімейні стосунки з чоловіками, які опинилися на фронті, здебільшого підтримували через листування. Аналіз листів дав змогу скласти уявлення про бачення ситуації жінками і чоловіками. Подружні практики були індивідуальними і залежали від різних обставин. Листування з часу війни показує наявність трьох головних моделей поведінки подружніх пар, яких розділила війна: а) подружжя зберігали партнерські відносини; б) жінка, залишившись без допомоги чоловіка, поринала в громадську роботу, відсуваючи на другий план родинні справи; в) дотримувалися традиційної моделі домінуючого чоловіка й підлеглої дружини. Усе ж життя на відстані суттєво зменшувало можливість членів подружжя впливати один на одного.

10. Попри те, що війна відкрила можливості для самореалізації жінки, її вихід у громадський простір тривав доти, поки тривала війна. З поверненням чоловіків

жінки здебільшого знову замикалися в межах приватного життя, піддавалися прагненням чоловіків трактувати їх по-власницьки. Йдеться про феномен повоєнної традиціоналізації суспільства: жінки поверталися до домашніх занять, ставали покірними дружинами, матерями, домогосподарками. Утім, чимало змін, які зумовила війна в розумінні жінками своїх можливостей, мали незворотний характер. Жінки не забули ні переваг, які давала робота, ні становища, яке завдяки їй вони зайняли в суспільстві. Навіть повернувшись до завдань мирного часу, інколи й традиційних занять, жінки вже не були такими, як раніше.

11. У творчості літераторів і митців з часу війни жіночі образи не були центральними. У творах чоловіків зображено ідеалізовані жіночі постаті, які проводжали чоловіків на фронт, чекали на повернення або оплакували. Щоправда, у текстах з'явилися й мотиви руйнування традиційного сімейного укладу. Жіночу зраду автори здебільшого засуджували, тоді як авторки показували, що війна одночасно зрівнювала, об'єднувала й роз'єднувала. Виступаючи проти збройних конфліктів, письменниці вважали війну корисною для звільнення жінок від залежностей і подальшої емансипації. Образи українок у мистецтві використовували для моделювання поведінки жінок зі стрільцями. Українське галицьке мистецтво, а також піснярська і поетична творчість залишали жінок на старих суспільних позиціях і не проектували в майбутнє. Літературні й мистецькі твори з часу війни відображали насамперед уявлення їхніх авторів про події війни й суспільні процеси.

12. Назагал, у дисертації йдеться про те, що не було універсального способу перетривати війну, жінки дуже по-різному проживали і переживали війну. Це дисертаційне дослідження утримується від однозначних суджень, але все ж ставить під сумнів стереотип про жінок, які під час війни тільки «очікували і страждали». Хоча й цього не заперечує, бо значна частина жінок позиціонувала себе саме так. Дисертація відкриває нові дослідницькі перспективи, які стосуються визначення місця жінок у господарському житті, їх участі в мобілізаційних заходах, жіночої колаборації, діяльності медичних служб, життя соціальних низів у роки війни, а також дослідження місць пам'яті й історії пам'яті про жінок.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в українських фахових і закордонних виданнях:

1. Байдак М., «Жінка із фронту» (на матеріалах особових джерел Галичини періоду Першої світової війни). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Історія»*. Тернопіль, 2014. Вип. 1. Част. 2. С. 191–198.

2. Байдак М., Жіночий досвід війни (на прикладі участі жінок у збройних формуваннях ЗУНР). *Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий*

часопис. *До 95-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки*. Івано-Франківськ, 2014. Ч. 25–26. С. 282–289.

3. Байдак М., Громадська діяльність як спосіб емансипації жінки в роки Першої світової війни (на прикладі українок Галичини). *Українознавчий альманах*. Київ, 2015. Вип. 18. С. 119–123.

4. Байдак М., Втеча та повернення: українки в лавах Січових Стрільців. *Народознавчі Зошити*. Львів, 2016. № 6. С. 1286–1293.

5. Байдак М., Жіночі образи з часу Великої війни у висвітленні та інтерпретації галицьких письменників. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 45. Т. 1. С. 166–172.

6. Байдак М., Жінка в Галичині в умовах Першої світової війни у світлі порівняльних студій. *Galicja i jej dziedzictwo. T. 23: Kobieta w Galicji. Nowoczesność i tradycja*. Rzeszów, 2016. S. 496–509.

7. Байдак М., Женские образы войны в литературе и искусстве (на примере Восточной Галичины). *Первая мировая война в истории и культуре России и Европы: сб. статей*. Калининград, 2013. С. 358–367.

8. Baidak M., Between society and house: the history of the emancipation of the Ukrainian women of Eastern Galicia during the First World War. *Res Gestae. Czasopismo Historyczne*. Kraków, 2016. Nr 3. S. 198–235.

9. Байдак М., Львів у роки Першої світової війни: простори жіночих можливостей, конфліктів та компромісів. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск '2017. Львів: місто – суспільство – культура: Збірник наукових праць / за ред. О. Аркуші, О. Вінниченка, М. Мудрого*. Львів, 2017. С. 329–356.

Статті, які додатково відображають результати дослідження:

1. Байдак М., Жінка в Галичині періоду Першої світової війни у світлі приватних практик (на матеріалах особових джерел). *Каразінські читання (історичні науки). Тези доповідей 67-ї міжнародної наукової конференції (Харків, 25 квітня 2014 р.)*. Харків, 2014. С. 222–223.

2. Байдак М., Поняття патріотизму та обов'язку у приватних практиках українок Галичини в роки Першої світової війни. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Сестри по обидві сторони Збруча: історичний досвід жіноцтва Галичини та Наддніпрянщини», присвяченої 125-й річниці з дня народження Ольги Басараб (23–24 вересня 2014 р.)*. Львів, 2014. С. 44–47.

3. Байдак М., Простори жіночого повсякдення в роки Першої світової війни (на прикладі Галичини й у світлі особових джерел). *Історичні та культурологічні студії / відп. ред. М. Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича*. Львів, 2014–2015. Вип. 6–7. С. 118–133.

4. Байдак М., Чи були жінки на війні? Деякі приклади з американської історіографії про місце статі у світових воєнних конфліктах. *Історичні та*

культурологічні студії / відп. ред. М. Литвин; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2014–2015. Вип. 6–7. С. 447–452.

5. Байдак М., «Свой», «чужой» и «враг» в представлениях женщин-украинок Галичины и Надднепрянщины в годы Первой мировой войны. *Культурное измерение войны: Первая мировая война в образах, в памяти и истории (к 70-летию факультета истории, философии и искусств): материалы Международной научной конференции*. Ставрополь, 2015. С. 44–48.

6. Байдак М., Дім як простір жіночого повсякдення в роки Першої світової війни. *Шевченківська весна–2015. Історія. Матеріали XII Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених*. Київ, 2015. С. 34–39.

7. Байдак М., «Живий живе думає»: жіноче розуміння Часу в роки Великої війни 1914–1918 рр. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Війни і збройні конфлікти у Східній Європі в ХХ – на початку ХХІ століть»*. Житомир, 2015. С. 19–26.

8. Байдак М., Між приватністю, професійними завданнями та політичними викликами: українські адвокати в Галичині в першій половині ХХ століття (за особовими джерелами). *Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність (на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького)»*, 24 листопада 2015 р., м. Львів / уклад. І. Василик, І. Яковець. Київ, 2015. С. 31–36.

9. Байдак М., Професійне та приватне життя українських адвокатів Галичини першої чверті ХХ століття (за особовими джерелами). *Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України»*. Вип. 2 / за ред. І. Василик. Київ, 2016. С. 124–151.

10. Байдак М., Бежук О., Українське жіноцтво в роки Першої світової війни: спектр суспільних ролей. *Українські жінки у горнилі модернізації / під заг. ред. О. Кісь*. Харків, 2017. С. 78–105.

11. Байдак М., Жінка в Галичині в умовах Першої світової війни у світлі повсякденних практик. *Галичина: історія, політика, культура: в 11 т. Т. 6: Перша світова війна / гол. ред. ради М. Литвин, відп. ред. І. Патер*. Львів–Тернопіль, 2016. С. 785–808.

АНОТАЦІЯ

Байдак М. С. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914–1921 рр.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01– Історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2018.

У дисертації реконструйовано різноманіття повсякденних практик жінок Східної Галичини в часі від 1914 р., коли розпочалася Перша світова війна, до 1921 р., коли було укладено Ризький мирний договір, який, по суті, завершив для українців період війни і пов'язаних з нею змагань за національну державність, і після якого останні чоловіки змогли повернутися до рідних домівок з фронту, полону, таборів для інтернованих осіб. Розкрито особливості військової та громадської діяльності жінок, їхнє місце в родині та суспільстві; світоглядні уявлення жінок під час війни, які включали ставлення до життя і смерті, патріотизму й обов'язку, часу та простору; значення *Дому* в жіночій самоідентифікації; моделі сімейних відносин у ситуації роздільного життя; формування образів жінок і жіночого повсякдення в тогочасній художній літературі, народній творчості, мистецьких творах і фотографіях. Для жінок не було універсального способу перетривати війну, вони дуже по-різному проживали і переживали війну. Наголошується, що жінки були активним дійовим чинником суспільних процесів.

Ключові слова: жінки, повсякденне життя, Перша світова війна, Східна Галичина, особові джерела, жіноча історія.

АННОТАЦИЯ

Байдак М. С. Женщина в условиях войны в свете повседневных практик (на примере Галиции 1914–1921 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – История Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. – Львов, 2018.

В диссертации реконструировано многообразие повседневных практик женщин Восточной Галичины в период от 1914, когда началась Первая мировая война, до 1921 г., когда был заключен Рижский мирный договор, который, по сути, завершил для украинцев период войны и связанной с ней борьбы за национальную независимость, и после которого последние мужчины смогли вернуться в родные дома с фронта, плена, лагерей для интернированных лиц. Раскрыты особенности военной и общественной деятельности женщин, их место в семье и обществе; мировоззренческие представления женщин во время войны, которые включали отношение к жизни и смерти, патриотизму и долгу, времени и пространству; значение *Дома* в женской самоидентификации; модели семейных отношений в ситуации раздельной жизни; формирование образов женщин и

женской повседневности в художественной литературе, народном творчестве, художественных произведениях и фотографиях того времени. Для женщин не было универсального способа пережить войну, они очень по-разному проживали и переживали войну. Отмечается, что женщины были активным действующим фактором общественных процессов.

Ключевые слова: женщины, повседневная жизнь, Первая мировая война, Восточная Галичина, личные источники, женская история.

SUMMARY

Baidak M. S. A woman of war in the light of everyday practices (based on materials of Galicia, 1914–1921 years). – Manuscript.

The dissertation for the degree of candidate of historical sciences, speciality – 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Franko National University of Lviv. – Lviv, 2018.

The dissertation, based on a wide source of material, outlines the variety of everyday practices of Eastern Galician women in the time interval from 1914, when the First World War began, until 1921, when the Riga Peace Treaty was concluded, which, in its essence, completed the period of the war and put an end to competitions for national statehood for the Ukrainians, it was the time when men were able to return to their homes from the front and captivity camps. The dissertation reveals the social roles and daily responsibilities of Galician women on the eve of the war, the actions of women in the war (in particular, family responsibilities, civil and military activities), women's images of war (in particular, regarding to patriotism and duty, life and death, time and space, the notion of the *House*), gender relations in personal sources, reflection of feminine images in fiction and visual arts.

This work refers to official, statistical, private (diaries, memoirs, correspondence) materials, publications in the press, as well as literary and artistic works, which are located at archives and libraries in Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Warsaw, Wroclaw, Krakow and also at museums and private collections. This approach of investigation made it possible to observe the military everyday life of women in various ways – in the eyes of the authorities, in the light of public opinion, from the men's point of view, and by women themselves. The main methodological basis of the thesis is a gender approach, which involves the study of political, social, economic, everyday processes and practices from the perspective of both sexes. Women's life during the war was considered as the combination of economic, social, political, cultural and ideological circumstances which determined the living conditions of women, their attitude to power/state, their understanding of the course and meaning of the war, and influenced the emotional state, forcing to seek answers to questions like place and role of women during the war, etc.

The daily life of Ukrainian Galician women during the war years was characterized by a wide range of experiences, ideas about themselves and people around, events at the front and in the back, feelings and life strategies. The war has become a shock as well as

it has opened opportunities for self-realization for women. The First World War gave a strong impulse to the emancipation of women, but the level and outcome of the release from dependencies were different. The most important challenges women faced then were: how to combine social life with the family, to reconcile household duties with the desire for personal fulfillment, and unite the desire for freedom with motherhood. The work is based on the idea that women played an active role in social transformations. This dissertation reveals there was no universal way to overcome the war, women lived in a very different way and experienced the war differently.

Key words: women, everyday life, First World War, Eastern Galicia, personal sources, women's history.